SBORNÍK NÁRODNÍHO MUZEA V PRAZE
Řada A – Historie • sv. 69 • 2015 • č. 1–2 • s. 25–32

ACTA MUSEI NATIONALIS PRAGAE
Series A – Historia • vol. 69 • 2015 • no. 1–2 • pp. 25–32

ČESKÉ SNAHY O POROZUMĚNÍ BĚLORUSKU MEZI VĚDOU A POLITIKOU

DANIELA KOLENOVSKÁ

Abstract: Contemporary Czech studies of Belarusian history follow the tradition founded by Adolf Černý in Slavonic Review in late 1890s. Its scope and intensity have been strongly influenced by Belarusians who took refuge first in the interwar Czechoslovakia and second in the Czech Republic. While the most important resource centers are the Slavonic library, Foreign Ministry Archives and the National Archives of the Czech Republic, majority of latest original scientific research on history of Belarus and past mutual contacts has been conducted at the Charles University in Prague.

Key words: Czech Belarusian studies, Slavonic Review, Slavonic library, Hryb, Ilyashevich

Česko-běloruské vztahy procházejí v posledním dvacetiletí mimořádně zajímavou fází svého vývoje. Na jejím počátku byly odmítavý postoj vrcholné české politické reprezentace ke způsobu, jakým je Bělorusko od nástupu prezidenta Lukašenka spravováno, a související vstřícnost k těm, kdo museli z politických příčin Bělorusko opustit. Udělování azylu jednotlivým osobnostem a jejich rodinám, původně českou veřejností přijímané snad jako humanitární gesto z vděčnosti českých disidentů, se trváním Lukašenkova režimu stalo dlouhodobou záležitostí. Demokratická Česká republika se proměnila v jedno z útočišť běloruské emigrace, přijatelné o to více, že přímo s Běloruskem nesousedila a na svém území umožnila běloruské vysílání Rádia Svoboda.[1] Otevřela mimo toho běloruským studentům také specializovaný stipendijní program. Nevládní organizace hrály v probuzení českého zájmu o Bělorusko pilotní roli, protože pomáhaly politickým emigrantům nalézt v Česku nové zázemí a projít složitou azylovou procedurou. Nevládní organizace se vyznačovaly také schopnostmi pěstovat s emigranty dlouhodobě kontakty, spolupracovat s partnerskými organizacemi v cizině, a úspěšně se ucházet o domácí i zahraniční grantovou podporu projektů zaměřených na Bělorusko a běloruskou společnost.[2] V českém kontextu výjimečnou znalost běloruských reálií, kterou takto získávaly, se po čase pokusily rozšířit za hranice sledování aktuálních politických událostí a motivovaly českou společnost ke studiu běloruského jazyka i k nalézání hlubšího smyslu kontaktů s Bělorusy. Tomu napomáhalo také snažení pracovníků Slovanské knihovny, jejíž mimořádné sbírky shromážděné v době mezi dvěma světovými válkami mohly být badatelsky zúročeny teprve po pádu komunistického režimu.[3]

Velkou roli v rozšíření českého zájmu o Bělorusko na přelomu tisíciletí sehráli sami běloruští emigranti, kteří se rychle naučili příbuzný český jazyk. Postupně získali české občanství. Neztotožnili se s rolí trpěných postsovětských utečenců, kteří nemají většinové české společnosti co nabídnout, a přihlásili se o právo spolupracovat na jejím rozvoji. Iniciovali vznik několika spolků. Tradici česko-běloruských kontaktů podtrhlo Sdružení Bělorusů České republiky Františka Skaryny, které se zasloužilo o umístění Skarynovy pamětní desky v areálu pražského Klementina a Skarynova pomníku nedaleko Pražského hradu. Významný podíl na oživení tradice měl George Stankevich, člen Bělorusko-americké asociace a vydavatel jejího časopisu Belarusian review, který po roce 1993 v Praze navázal na činnost svého otce filologa Jana Stankieviče, meziválečného absolventa Filozofické fakulty Karlovy univerzity.[4] Bělorusové tak postupně získali zázemí v Domě národnostních menšin Magistrátu hlavního města Prahy a v roce 2013 prosadili svého zástupce do Rady vlády pro národnostní menšiny.[5]

Česká společnost díky tomu vedle sledování důsledků rozpadu Sovětského svazu[6] a přihlížení excesům Lukašen-

[1] A. Surmačová, M. Sarkisjan, *Česko, náš nový domov*, Praha 2006, s. 42-53.
[2] Blíže viz Výroční zprávy společnosti Člověk v tísni o.p.s., Charty 97, Charity ČR a Vzdělávací nadace Jana Husa za příslušná léta.
[3] Přehled obsahu běloruské sbírky Slovanské knihovny viz J. Vacek, *Běloruské kulturní stopy zanechané v českém prostředí v první polovině 20. století*, in: V. Lendělová, J. Marvan, M. Vašíček. (eds.), *České vědomí Bělarusi*, Praha 2013, s. 351-360.
[4] Foreword In memoriam George Stankevich (March 18, 1928 – August 7, 2014) editor-in-chief/Publisher Belarusian review. Belarusian review, Fall 2014 (26), č. 3, s. 2. Viz též P. Sieviaryniec, *Miluji Bělorusko*, *(věnováno občanským sdružením Pahonia památce George (Jurky) Stankeviče)*, Praha 2014, s. 15-16 a 495.
[5] Podle údajů Ministerstva vnitra tvoří běloruskou menšinu v Česku přes 4000 osob, pouze několik desítek z nich získalo politický azyl.
[6] Viz např. B. Litera, L. Švec, J. Wanner, B. Zilynskij, *Rusko? Vzájemné vztahy postsovětských republik*, Praha 1998. D. Šmihula, *Ruská menšina na území bývalých sovětskych republik*, Mezinárodní vztahy č. 3/1999 (roč. 34), s. 64-70.

kova režimu[7] objevila překvapivě inspirativní minulost česko-běloruských vztahů. Její poměr k Bělorusku tak získal ke svým slavistickým kořenům a aktuálnímu politickému rozměru dvě staronové opory. První z nich souvisela s osobností Františka Skaryny, humanisty, který v Praze v roce 1517 vytiskl první běloruský překlad Bible. Jeho práce inspirovala Čechy k uvažování o duchovním rozměru vztahu k Bělorusům i Evropě, a dále k promýšlení vlivu českého jazyka na podobu běloruštiny a její emancipaci ve vztahu k ruštině. Druhou z těchto staronových opor současného českého vztahu k Bělorusku se stal právě znovunalezený fenomén meziválečné emigrace, která do Evropy prchala z bolševiky rozvráceného Ruska a do první československé republiky přivedla kromě vrcholných ruských a ukrajinských představitelů také významné reprezentanty běloruského národního hnutí. V následujícím textu se pokouším stručně postihnout stav a možnosti dalšího historického zkoumání Běloruska v Česku.

Bělorusko českýma očima

Vědecký výzkum Běloruska v Česku (resp. Československu) dlouhodobě komplikovala, kromě geografické odlehlosti od předmětu studia a zdůrazňování důležitosti Ruska, absence institucionálního zakotvení. Rozvoj běloruských studií tak závisel na nadšení jednotlivých badatelů, kteří tento obor pěstovali zpravidla paralelně se slavistikou, ukrajinistikou nebo rusistikou. Byl to i případ Ludvíka Kuby, jehož cesty za slovanskou písní roku 1886 zavedly i „na Bělorus“, kde zaznamenal tamní lidové písně a přeložil je do češtiny.[8] Více je ale připomínán významný český slovanofil a zakladatel Slovanského přehledu Adolf Černý,[9] který svůj kritický „sborník statí, dopisů a zpráv ze slovanského života“ koncipoval od roku 1898 s důrazem na soudobé národní vření. Oproti tehdy zažitému schvalování jednoty kmenů východoslovanských národů v něm poprvé otevřel prostor modernímu, pro-běloruskému směru.[10] Osobní známost se sotva dvacetiletými bratry Luckievičovými Černému, který se do té doby zajímal především o Lužici, skutečně otevřela přístup k nejaktuálnějšímu běloruskému dění.[11] Díky mladšímu z bratrů získával bezprostředně po vydání ve Vilniusu běloruské časopisy Naša Dolja i Naša Niva a Anton Luckievič také pod pseudonymem Navina (Novina) napsal pro Slovanský přehled v roce 1909 článek vysvětlující běloruskou minulost a argumenty v prospěch národní svébytnosti Bělorusů. Černý sám, ačkoliv redakčně některé Luckevičovy historické informace dokázal korigovat, se ve Slovanském přehledu věnoval více jiným slovanským národům a z Běloruska ho zajímal především kulturní a literární život.[12]

Národopisné zázemí Kuby i Černého a sblížení Černého s bratry Luckievičovými navázaly český výzkum Běloruska na jazykově-literární konstrukci běloruského národního hnutí. České vnímání Běloruska proto bylo od počátku připraveno o kulturní souvislosti, které se takovému pojetí vymykaly. Například zatímco běloruské námitky proti polskému přisvojování literárního díla rodáka z Novogrůdku Adama Mickiewicze byly Čechům známé, první běloruská umělecká škola ve Vitebsku nebyla brána v potaz. Tvorba tamních malířů (zejm. Jurij Pen a Marc Chagall)[13] byla konečně jako součást běloruské kultury málo přijatelná také pro Sověty a tedy i pro sílící stoupence Sovětského svazu sdružené v Československu do Společnosti pro hospodářskou a kulturní spolupráci s Novým Ruskem. K běloruským záležitostem se za ni vyjadřoval Zdeněk Nejedlý,[14] který Bělorusko navštívil u příležitosti oslav 10. výročí Velké říjnové socialistické revoluce cestou z Moskvy. Jeho obdiv k výsledkům bělorusizace a ideologicky založené teze našly uplatnění v dobovém tisku,[15] z hlediska vědy však měly větší význam dnes stále málo známé kontakty českého filologa a literárního historika Jiřího Polívky.[16] Polívka od roku 1903 udržoval korespondenci s široce respektovaným ruským slavistou Jevgenijem Karským, autorem fundamentálních děl o minulosti i jazyku Bělorusů.[17] Vyměňovali si odbornou li-

---

[7] Viz např. L. Veselý, *Bělorusko pět let po zvolení A. Lukašenka prezidentem*, Mezinárodní politika č.7/1999. http://www.amo.cz/publikace/belorusko-pet-let-po-zvoleni-a-lukasenka-prezidentem.html (ověřeno 3. 5. 2015). J. Marian, *Bělorusko čeká horký podzim*, Mezinárodní politika č. 1/2000. http://www.amo.cz/publikace/belorusko-se-pripravuje-na-horky-politicky-podzim.html (ověřeno 3. 5. 2015). V. Nekvapil, *Hudební diverzanti dobyli Minsk,* Respekt, č. 25/2005. http://www.amo.cz/publikace/hudebni-diverzanti-dobyli-minsk.html (ověřeno 3. 5. 2015). Nejnověji P. Hlaváček, V. Dvořáková, M. Uchočová, *Rozvoj občanské společnosti v Bělorusku a na Ukrajině a role vnějších aktérů,* Opava 2013.

[8] Ludvík Kuba (1863–1956) český folklorista a umělec. Jím sebrané běloruské písně in: Slovanstvo ve svých zpěvech: sborník písní všech národů slovanských s původními teksty a českými překlady. Písně ruské. Velkoruské; Běloruské. Praha 1922.

[9] Adolf Černý (1864–1952) český slavista a diplomat, správce Národopisného muzea československého, člen České akademie věd a umění, člen Slovanského ústavu a redaktor jeho Slovanského přehledu.

[10] V. Židlický, *Příspěvky k dějinám česko-běloruské vzájemnosti,* in: Slavia, časopis pro slovanskou filologii, č. 2, 1960 (XXIX), s. 223-227.

[11] Archiv Akademie věd ČR (dále AAV), Černý Adolf (272). Slovanský ústav, korespondence.

[12] M. Krhoun, *Češi a počátky běloruského národního a literárního hnutí v prvním desetiletí 20. století, in:* Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university, D 11, 1964, s. 50-58. A. Frinta, F. Tichý, (eds.), *Slovanský přehled 1914–1924 K 60. narozeninám Adolfa Černého,* Praha 1925, s. 43 a 301.

[13] A. S. Shatskikh, *Vitebsk, Žizň isskustva, 1917–1922.* Moskva 2001. C. Foll Le, *L'ecole artistique de Vitebsk (1897–1923) Eveil et rajonnement a tour de Pen, Chagall et Malévitch,* Paris 2002.

[14] Zdeněk Nejedlý (1878–1962) profesor Karlovy univerzity v Praze a Lomonosovovy univerzity v Moskvě, český historik, muzikolog a politik, první předseda Československé akademie věd (založena 1952). Nejedlého pojetí běloruského hnutí viz jeho redakce a vlastní článek v „běloruském čísle“ časopisu Nové Rusko: časopis Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem. Č. 8 a 10–12, ročník 3 (1929).

[15] V. Židlický, *Příspěvky k dějinám česko-běloruské vzájemnosti,* in: Slavia, časopis pro slovanskou filologii, č. 2, 1960 (XXIX), s. 228-230.

[16] Jiří Polívka (1858–1933) profesor Karlovy univerzity, český filolog a slavista, jehož osobní fond je uložen v Archivu Literárního Památníku národního písemnictví (dále PNP)pod číslem 1335 (Polívka Jiří). Kontakty s Karským dokládají dopisy z let 1903–1929 uložené ve složce Korespondence vlastní, přijatá, Je. F. Karskij.Viz též PNP, Slavia (1530), Korespondence redakční, přijatá, Je. F. Karskij. Polívkův raný zájem o Bělorusy dokládají jeho dvě recenze Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1893 przez Michała Federowskiego. Tom II. Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. I. Część, Baśnie fantastyczno-mityczne. W Krakowie, 1902. (Peterburg 1903). Je. R. Romanov, *Belorusskij sbornik. Výpusk šestoj. Skazki*. Mogilev, 1901. (Sanktpeterburg 1904).

[17] Jevgenij (Jefim, Jevfimij) Fjodorovič Karskij (1860–1931) profesor a od roku 1905 rektor Varšavské univerzity, člen Ruské akademie věd v Petrohradě a poté Akademie věd SSSR v Leningradě. Je pokládán za zakladatele moderního zkoumání běloruského jazyka a obyvatelstva viz jeho Obzor zvukov i form belorusskoj reči. Moskva: Universiteteskaja tipografija, 1885. Belorussy. V 6 sv. Varšava: [s.n.], 1903–1922.

teraturu i názory a stýkali se také soukromě. Pravděpodobně právě Polívkovou zásluhou byl Karskij, už jako člen sovětské akademie věd, na konci 20. let zvolen členem Královské české společnosti nauk. Mimo toho Karského práci také vysoce oceňovali zmínění emigranti z běloruských oblastí sovětského Ruska, které do Československa přivedla Ruská pomocná akce. S úctou se o Karském vyjadřoval nejen umírněný profesor Jevgenij Ljackij,[18] ale i běloruští aktivisté studující na vysokých školách v Československu.[19]

V roce 1928 byl pro zkoumání a rozvíjení československých vztahů se slovanským světem založen Slovanský ústav. Působil jako politicky neutrální půda pro výměnu názorů, na níž se vešli Kuba, Polívka, Černý i Nejedlý a také zplnomocněný ministr a vyslanec ve Varšavě Václav Girsa. Černý se koncem dvacátých let k běloruským záležitostem přestal vyjadřovat a žádný z jeho kolegů ve Slovanském ústavu se jim speciálně nevěnoval. Čerství běloruští absolventi Karlovy univerzity popisovali běloruská témata pro Slovanský přehled, členy Slovanského ústavu se ale nestali. Ústav udržoval nicméně běloruskou sbírku ve své knihovně, odebíral běloruská periodika z Polska i Sovětského svazu a evidoval počty jejich čtenářů. Ve svých ročenkách registroval také přednášky proslovené na běloruská témata v Praze. Pracovníci Slovanského ústavu měli rovněž obecný přehled o činnosti Běloruského zahraničního archivu a některých běloruských spolků v Československu. Přesto je nutné dodat, že běloruské záležitosti byly Slovanským ústavem chápány převážně jako součást ruského, resp. sovětského celku.

Takový obraz narušovali právě běloruští aktivisté, kteří za pomoci stipendií z Ruské pomocné akce postupně dokončovali v meziválečném Československu své vysokoškolské vzdělání. Jejich snažení podstatně rozšiřovalo záběr tehdejšího českého studia Běloruska. Ubíralo se třemi směry: zkoumalo historické argumenty pro běloruskou nezávislost, sledovalo rozvoj běloruského jazyka a běloruské národní literatury. Ačkoliv většina dokumentů, které emigranti shromáždili, byla po druhé světové válce odvezena do Sovětského svazu, v českých archivech zůstalo zachováno několik desítek materiálů, které minulost běloruské emigrace umožňují alespoň částečně popsat. Soubor dizertačních prací deseti předních běloruských exilových činitelů uchovaný v Archivu Karlovy univerzity, je z hlediska českého teoretického uvažování o Bělorusku a historické slavistice obecně nejzajímavější.[20] Podobným směrem je možné se vydat prostřednictvím časopisů, které běloruští studenti v Praze vydávali. Ty jsou v Česku nejvíce soustředěny ve sbírce zmíněné Slovanské knihovny.[21]

Doklady běloruských aktivit v českých archivech

Běloruské dizertace i tiskoviny představují katalog českou vědou dosud ne zcela vyčerpaných příležitostí, kudy je možné se při zkoumání běloruské identity a minulosti ubírat. Běloruští meziváleční emigranti však zůstali v české společnosti se svými tématy značně izolováni. Svou národní kulturu chtěli pozdvihnout prostřednictvím vlastního jazyka, a proto v něm také publikovali své texty. To jim v podstatě znemožňovalo překročit úzký národní okruh. Výjimky představovaly dvě mimořádné osobnosti. Historik Mikola Iljaševič se po získání doktorského titulu na Karlově univerzitě dokázal prosadit nejen ve Slovanském přehledu, ale i jako autor několika běloruských hesel v československých encyklopediích a především publikací Bělorus a Bělorusové, v níž vyložil historické argumenty běloruského exilu v prospěch národní nezávislosti.[22] Další absolvent doktorského studia na Karlově univerzitě Tomáš Hryb, jeden z novinářsky nejaktivnějších Bělorusů v Praze, našel uplatnění nejprve jako lektor běloruského jazyka a vedoucí Běloruského sociologického kabinetu na Ukrajinské volné univerzitě. Vrcholem jeho exilové činnosti bylo vedení Běloruského zahraničního archivu, v důsledku ztráty archivu po roce 1945, však o této Hrybově činnosti víme dnes jen málo. Jak vyplývá z Ročenek Slovanského ústavu, které zachycovaly mj. i vývoj pěti slovanských archivů Ministerstva zahraničních věcí, Hryb převzal správu Běloruského zahraničního archivu 1. června 1934. Po třech letech, kdy se sbírka nerozmnožovala, přibylo jeho zásluhou 457 archivních listů, 70 fotografií, 88 knih a časopisů. Hryb zavedl také výstřižkové oddělení. Veškeré akvizice prováděl bez finančních prostředků. Získával je darem. Od ministerstva zahraničních věcí měl k dispozici pouze prostory a kancelářské potřeby. Sám byl placen z Ruské akce. Bohužel, už Ročenka Slovanského ústavu za rok 1937 musela konstatovat, že v posledním roce trpěl archiv nemocí svého pečlivého správce, který nakonec v lednu 1938 zemřel. Jiné zaměstnance Běloruský zahraniční archiv neměl a nikdo nedokázal pro Ročenku připravit ani základní přehled o jeho práci.[23]

Pokud jde o dokumenty dochované v centrálních českých archivech o působení meziválečných běloruských emigrantů, dokládají kromě jejich vzdělávací a vědecké činnosti také snahu Bělorusů posílit šance na národní nezávislost podporou nejvyšších československých představitelů. Takové informace zprostředkovává převážně korespondence Edvarda Beneše s Prahou v době jednání Pařížské mírové konference a dále korespondence zastupitelských úřadů v Litvě a v Polsku s pražskou centrálou. Časově jsou tyto dokumenty vesměs omezeny první polovinou dvacátých let a vytrácejí se

[18] Jevgenij Aleksandrovič Ljackij (1862–1942), literární historik a profesor ruštiny pocházející z Minsku, do Prahy pozván po emigraci, aby působil jako profesor Karlovy univerzity a založil ruské nakladatelství Plamja. Osobní fond je uložen v PNP pod č. 998 (Ljackij Jevgenij Aleksandrovič). Jeho součástí je i složka Bělorusija, archiv nakladatelství, která svědčí o tom, že Ljackij dostal od české vlády za úkol zjistit také možnosti založení běloruského nakladatelství. Takové nakladatelství však nevzniklo.

[19] Viz např. ocenění Karského práce v dizertaci Mikoly Iljaševiče. Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), Filozofická fakulta, dizertace, I. Iljaševič, sign. 1511.

[20] AUK, Filozofická fakulta, dizertace a AUK, Přírodovědná fakulta, dizertace. Blíže viz N. Linitskaya, *Diskurs o běloruském národním obrození na základě textové produkce v pražském exilu v meziválečném období.* Bakalářská práce. Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2009. D. Kolenovská, *Běloruští studenti v národním zájmu*, in: T. Hermann a kol., *Věda mezi mnohými. Multikulturní a multinacionální souvislosti vědy a vzdělanosti v Československu 1918–1948*, Červený Kostelec 2015. (v tisku).

[21] Blíže viz L. Babka, J. Vacek, *Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska (1918–1945)*, Praha 2009.

[22] M. Iljaševič, *Bělorus a Bělorusové*, Praha 1930.

[23] Ročenky Slovanského ústavu za léta 1928–1938.

s ustálením Versailleského systému, jímž stanovené hranice se Československo zavázalo respektovat. Dnes jsou tyto jednotlivé dokumenty uloženy převážně v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR (fond Pařížská mírová konference). V Archivu prezidentské kanceláře a v Archivu akademického Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka (Archiv TGM) lze dohledat mimořádně důležité jednotliviny, charakterizující především informační zdroje a názory prvního československého prezidenta. Obě sbírky mají ve srovnání s uvedenými většími archivy obecnější charakter a běloruské iniciativy umožňují pochopit v širším dobovém kontextu. Právě v těchto dvou archivech se také v roce 2005 podařilo pilotnímu projektu realizovanému společností Člověk v tísni pro Ministerstvo zahraničních věcí nalézt odpověď na mezi odborníky do té doby panující mýtus, že meziválečné Československo uznalo Běloruskou lidovou republiku (BNR): oficiální knihy návštěv prezidenta popřely, že by klíčové Masarykovo oficiální setkání s Antonem Luckievičem proběhlo; materiály Archivu TGM však potvrdily jejich neoficiální setkání a v podobě Masarykova přípisu Benešovi zachytily také v podstatě odmítavý prezidentův postoj k běloruské nezávislosti.[24] Benešovo prezidentství nezanechalo v Archivu kanceláře prezidenta republiky v tomto směru žádné nové informace a počátek funkčního období prezidenta Emila Háchy, kdy se Bělorusové vlivem měnící se mezinárodní situace znovu aktivizovali, silně rezervovaný vztah české administrativy k nim potvrdil. Dokládají to dva odkazy na události z října roku 1939. První popisuje neúspěšný pokus Jana Jermačenky získat státního prezidenta Háchu a vybrané ministry pro podporu emancipace Bělorusů pozvánkou na pražský koncert běloruského tenoristy Zabejdy-Sumického. O několik dní později vznikl na opačné straně běloruského spektra druhý neúspěšný pokus. Dne 20. října 1939 oslovil prezidentskou kancelář Mirko Janvars – Adamovič, aby jménem Západoukrajinské a Běloruské evakuační komise pro střední Evropu se sídlem v Bratislavě žádal součinnost protektorátních úřadů se Sověty při repatriaci a evakuaci Ukrajinců, Bělorusů, Litevců po případě i Poláků, příslušných do bývalého východního Polska a bývalé Karpatské Ukrajiny. Bez výsledku.[25]

Kvantitativně největší sbírka dokumentů vypovídací podrobněji o postavení Bělorusů v Československu popisuje běloruské žádosti o studentská stipendia a proces zakládání běloruských spolků v Praze. Tyto materiály spravuje v podobě záznamů československých úřadů o způsobu využití prostředků Ruské pomocné akce převážně Národní archiv ČR. Stran individuální podpory Bělorusů v Československu po ukončení Ruské pomocné akce a vypuknutí hospodářské krize může nové informace poskytnout archiv Československého červeného kříže. Jak se odvíjela zasedání orgánů běloruských spolků lze zjistit prostřednictvím zpráv ze zákona schůzím přítomných policejních strážmistrů v Archivu hlavního města Prahy. Soubor těchto písemností odráží především politické a spolkové aktivity pražských Bělorusů, v mnohem menší míře se dotýká kulturní sféry.[26]

V Moravském zemském archivu, ani v regionálních archivech se zatím nepodařilo dokumenty podstatné pro působení běloruské meziválečné emigrace objevit. Největším příslibem do budoucna jsou zatím kompletně neprozkoumané fondy Ukrajinské hospodářské akademie v Poděbradech, kde se běloruští emigranti nejen vzdělávali, ale také organizovali ve Spolku ukrajinských a běloruských studentů lesního inženýrství. Státní oblastní archiv v Nymburce, který dokumenty spravuje, je však dosud nezpracoval.

Nové poznatky slibuje přinést výzkum osudu běloruských emigrantů za 2. světové války a po ní, kdy byli nuceni československé území opustit. Pokud se rozhodli zůstat, stali se povětšinou oběťmi únosů do Sovětského svazu. Zatím jen částečný průzkum učiněný v někdejším Archivu Ministerstva vnitra naznačuje, že tyto informace je možné s určitým úspěchem hledat v současném Archivu bezpečnostních složek. Uvedená sonda ovšem ukázala, že československé orgány nebyly o předem připravené sovětské akci proti emigrantům zpraveny a pouze reagovaly na dotazy příbuzných.[27] Hlubší pochopení vývoje československo-běloruských vztahů po roce 1938 tak mohou zprostředkovat pouze materiály reprezentantů Bělorusů z doby Protektorátu (Zacharka, Jermačenka, Stankievič), které jsou dnes uloženy v Moskvě a v Minsku.[28]

Dnešní studium Běloruska v Česku

Po druhé světové válce, kdy československou vědu zastínila sovětská, československé studium Běloruska pokračovalo dále přednostně jazykově-literárního cestou. Václav Židlický a Mikoláš Zatovkaňuk po ní systematicky postupovali na katedře rusistiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.[29] V devadesátých letech české zkoumání Běloruska naráželo na naléhavěji vnímanou potřebu revidovat výklad ruských dějin, která nebyla k jejich mnohonárodnostnímu charakteru vždy náležitě citlivá.[30] Studenti mohli navštěvovat běloruský kurz ukrajinisty Bohdana Zilynského na Pedagogické fakultě Karlovy univerzity a fungoval také běloruský kabinet pod vedením Václava Židlického na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Pokud jde o novou odbornou historickou literaturu, museli zájemci o Bělorusko spoléhat na zdroje ze zahraničí, především z Polska, které se při koncipování své východní politiky přihlásilo k dědictví polských kresů a umožnilo potomkům běloruských emigrantů účastnit se jejich společenskovědního výzkumu. Ve vzdálenějším Česku byly běloruské záležitosti tradičně vnímány

[24] Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Návštěvní knihy. Archiv Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka AV ČR, fond TGM-R, krt. 526, složka 27 (Rusové 1918, 1919).

[25] Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Fond 1286, krt.218, složka S4184/45.

[26] Blíže viz D. Kolenovská, M. Plavec *Běloruská emigrace v meziválečném Československu. Studie a dokumenty. Sociopolitický aspekt*, Praha 2016.

[27] Viz též V. Bystrov, *Sovětská brutální svévole a československý ustrašený králíček*, Praha 2009.

[28] J. Grzybowski, *Pogoń między Orłem Białym, Swastykąi Czerwoną Gwiazdą.Białoruski ruch niepodległościowy w latách 1939–1956*, Warszawa 2011.

[29] Podrobněji V. Lendělová, J. Marvan, M. Vašíček (eds), *České vědomí Bělarusi*, Praha 2013, s. 327-342.
M. Tomek, *Česká bělorusistická produkce (1945–2012)*, in: tamtéž, s. 368-369.

[30] V Česku nejrozšířenější publikace se například hlásila k původně sovětskému konceptu, který pojímal Kyjevskou Rus jako stát staroruského východoslovanského národa, pozdější výzkumy přitom existenci takové jednotné etnokultury popřely. Srv. M. Švankmajer, V. Veber, Z. Sládek, V. Moulis, *Dějiny Ruska,* Praha 1995, s. 19. a H. Sahanovič, Z. Šybieka, *Dějiny Běloruska*, Praha 2006, s. 9.

s větším odstupem, často romantizující optikou slovanské vzájemnosti nebo skrze proletářskou sounáležitost. Z tohoto klidu byla širší veřejnost vytržena jen dvěma zprávami o Češích vtažených do běloruských dějin. Nejdříve, když objevila Volyňské Čechy, kteří se přestěhovali do Československa po havárii Černobylské jaderné elektrárny z radiací zasažených ukrajinských, ale i běloruských oblastí.[31] A podruhé, když jí filmový dokument Lukáše Přibyla připomněl na pozadí apokalyptických poměrů v Bělorusku během druhé světové války transporty československých židů do Minského ghetta a vyhlazovacího tábora Malý Trostinec.[32]

V první dekádě 21. století završily nevládní organizace své úsilí představit české veřejnosti běloruskou současnost v historickém kontextu a napomohly vydání Běloruských dějin a sbírky esejů Neznámé Bělorusko.[33] S pomocí grantu Ministerstva zahraničí byl také proveden zmíněný průzkum v hlavních českých archivech s cílem zmapovat dokumenty o běloruské emigraci.[34] Klíčovou vědeckou institucí pro česká běloruská studia zůstává nicméně díky své mimořádné sbírce a dlouhodobě prováděnému výzkumu emigrace v meziválečném Československu Slovanská knihovna v Praze. Její pracovníci, zejm. Františka Sokolová a Jiří Vacek, jsou ve srovnání s proměnlivým českým akademickým a univerzitním prostředím stabilním a spolehlivým odborným kontaktem. Běloruské téma pomáhají popularizovat výstavami i konferencemi, které postupně v letech 1995, 1997, 2006 a 2013 představily běloruskou emigraci a běloruský exil v kontextu ostatních národních skupin prchajících z bývalého carského Ruska, připomněly výročí vydání Skarynovy běloruské Bible a ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Karlovy univerzity zprostředkovaly vědcům prostor k uvažování o běloruském a českém modelu národního obrození.

Pokud jde o současná badatelská střediska zaměřená na výzkum minulosti Běloruska na Univerzitě Karlově, po skonu dvou klíčových odborníků Filozofické fakulty Mikoláše Zatovkaňuka a krátce na to i Václava Židlického, se jazykovou stránkou běloruštiny zabývá Marián Sloboda, který dnes na Filozofické fakultě vede Katedru středoevropských studií. Iniciativy se chopila také mladá Fakulta humanitních studií, kde se pod vedením Miroslava Hrocha studenti specializovali na proces národního vzestupu Bělorusů. Nejvýraznější osobností mezi absolventy je Alena Marková (rozená Ivanova), pocházející z Běloruska, která se zaměřila na průběh a důsledky sovětské národnostní politiky v Bělorusku.[35] Institut mezinárodních studií Fakulty sociálních studií, který se soustředil na areálová studia, získal ke spolupráci Bohdana Zilynského a zaměřil se na aktuálnější politickou, zahraničněpolitickou a bezpečnostní rovinu běloruských studií. Díky působení baltisty Luboše Švece má výzkum Běloruska na Institutu zároveň i důležitý regionální přesah.[36]

Brněnská Masarykova univerzita, která se zprvu prostřednictvím Ivo Pospíšila a Břetislava Dančáka profilovala v politologickém zkoumání Běloruska, objevila nový rozměr běloruských studií příchodem běloruského bohemisty a překladatele Sjarheje Smatryčenky. V roce 2011 v Brně obhájila doktorskou práci na téma genderové lingvistiky absolventka Běloruské státní univerzity v Minsku Katerina Kedron, která později vyučovala běloruštinu na Filozofické fakultě Karlovy univerzity. O rok později získala v Brně magisterský titul Tereza Swadoschová za cenou práci shrnující česko-běloruské literární vztahy. Doktorka Karlovy univerzity Inna Kalita, další absolventka Běloruské státní univerzity v Minsku mezi českými bělorusisty, spolupracuje se slavistou Jiřím Marvanem od roku 2001 na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.[37]

Závěrem je třeba alespoň krátce připomenout československý rámec, v němž se česká věda po většinu 20. století pohybovala. Slovenské bádání o Bělorusku bylo počátkem 90. let minulého století minimální. Pokud jde o archivní zdroje, zachovala se na Slovensku pozoruhodná stopa dcery ukrajinsko-běloruského činitele Ivana Kraskovského Ludmily. Pozůstalost této absolventky Karlovy univerzity a Ukrajinské hospodářské akademie a krátce i pomocnice archeologického oddělení Národního muzea v Praze, která se v Bratislavě stala špičkovou archeoložkou, je dnes uložená v soukromí u paní Niny Bučinské.[38] Jako badatelsky zajímavé slovenské centrum se vedle Bratislavy profiloval v oboru běloruských studií Prešov. Tamní státní vědecká knihovna získala rozsáhlou sbírku meziválečnou emigrací vydaných textů z fondů dvou v Prešově zrušených ruských řeckokatolických škol.[39] Většina sbírky byla publikována mimo slovenské území, nakladatelské údaje některých titulů však potvrzují, že přinejmenším o ruskou emigraci se ve své době zajímala Učená společnost Šafaríkova v Bratislavě, Matice slovenská a Filozofická fakulta Bratislavské univerzity.[40] Prešovská Univerzita Pavla Jozefa Šafaríka získala v roce 1996 běloruský lektorát v důsledku výzvy slovenských akademiků vládě, aby podpořila studium bělorusistiky. Výzkum se soustředil na hledání paralel mezi slovenským a běloruským folklórem i jazykovědou.[41] Pedagogové a je-

---

[31] B. Iljuk, (ed.), *Identita migrantů z východní Evropy a jejich integrace v českém prostředí*, Hradec Králové 2011.

[32] Zapomenuté transporty do Běloruska, 2008. Knižní zpracování viz L. Přibyl, M. Plzák, *Zapomenuté transporty do Běloruska*, Praha, 2013.

[33] A. Ancipienka, V. Akudovič (eds.), *Neznámé Bělorusko,* Praha 2005. H. Sahanovič, Z. Šybieka, *Dějiny Běloruska*, Praha 2006.

[34] Grant Vědecké rady Ministerstva zahraničních věcí „Běloruský exil v demokratickém Československu a České republice“ (RM01/07/05).

[35] A. Marková, *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu. Iluze nebo realita?*, Praha 2012.

[36] Viz např. J. Šír, *Denuklearizace Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu*, Praha 2013.

[37] V. Lendělová, J. Marvan, M.Vašíček (eds.), *České vědomí Bělarusi*, Praha 2013.

[38] M. Mušinka, *Návrat Ivana Kraskovského do dejín Bieloruska a Ukrajiny,* in: J. Dudášová-Krišššáková (ed.), *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20. – 21. septembra 2000. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Jazykovedný zborník. 16. / Literárnovedný zborník. 15.* Prešov 2003, s. 76-83. M. Trus, *Ljudmila Kraskovska: życë, dzejnasć*, in: J. Dudášová-Krišššáková. (ed.), *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vztahy*, 2003, s. 84-87.

[39] M. Ňachajová, J. Šelepec, *Tlače ruskej, ukrajinskej a bieloruskej emigrácie vo fondoch ŠVK v Prešově. Bibliografia*, Prešov 2007.

[40] Prešovská státní knihovna sice obsahuje sbírku téměř 900 materiálů převzatých od dvou zrušených ruských meziválečných středních škol z Prešova, jen 7 z nich se však týká Bělorusů. Nejstarší položkou je Bogdanovičovo Biloruske vidroženne (1916), následuje berlínská publikace Cišky Gartného (1922), Iljaševičova Bělorus a Bělorusové (1930) a dvě vilenské sbírky Michase Mašary (1934 a 1935). Válečné období reprezentuje běloruská gramatika z nakladatelství Jana Jermačenky (1941) a verše Larysy Geniušové (1942). Souhrn slovenských prací o Bělorusku blíže viz V. Ľašuková, I. Džundová, *Slovensko-bieloruské vzťahy: stav a perspektívy výskumu*, in P. Žeňuch (ed.), *Slovenská slavistika včera a dnes*, Bratislava 2012, s. 148-172.

[41] Zejména v pracích běloruské lektorky Viktorije Ljašukové.

jich studenti připomínali, že v širším, slovanském, kontextu byly tyto podobnosti zaznamenány již Pavlem Jozefem Šafaríkem nebo v meziválečné době Jánem Stanislavem. V roce 2000 uspořádali konferenci věnovanou slovensko-běloruským vztahům.[42] Prešovští se zasloužili také o publikaci vzpomínek zmíněné Ludmily Kraskovské.[43] Běloruský lektorát, hybatel prešovského bádání, byl ale v srpnu 2011 pro kvalitativní nedostatky studia Ministerstvem školství zrušen. Absolventky oboru nicméně dál ve své profesi působí a objevily se například i na konferenci Slavie, kterou mladí slavisté Filozofické fakulty Univerzity Karlovy pořádají v Praze.[44]

Stejně jako prešovská, je i bratislavská univerzitní bělorusistika soustředěna do prací svých čerstvých absolventů a je ukotvena v lingvistice. Jazyk mladé slovenské vědce vede rovněž k literatuře a skrze ni i k tématům spojeným s otázkami běloruské identity.[45] Paralely mezi identitou Slováků a Bělorusů jako dlouho minoritních příslušníků multietnických států se staly námětem konference organizované Univerzitou Mateja Bela v Banské Bystrici v roce 2004.[46] Příležitostně je rádi připomenou také slovenští i běloruští politici. V akademické analýze této otázky došel zatím na Slovensku nejdále rodák z Kaliningradu Alexej Kažarskij v Ústavu evropských studií a mezinárodních vztahů Univerzity Komenského v Bratislavě. Podle jeho názoru provázely vznik národních programů Slováků a Bělorusů shodné podmínky i strategie, nedostatek národních symbolů a přítomnost univerzalistické ideologie však značně ztížily celý proces v případě Bělorusů.[47]

Témata českých a slovenských běloruských studií se tak zajímavým způsobem shodují. Počátky jazykového zkoumání Běloruska jsou v obou zemích spojeny s osobnostmi, které ho během studijních cest mimoděk navštívili a zaujalo je. Jádro studií i dnes zůstává v jazykovědném a literárním bádání. Jestliže na Slovensku přispěly k takovému směru běloruské lektoráty, v Česku se do rozšiřování záběru české vědy právě v lingvistice zapojili běloruští emigranti. Nenaplnění obtížného úkolu sestavit pro vzájemné porozumění napříč nejrůznějšími obory nezbytný česko-běloruský slovník nicméně svědčí o zatím převážně lingvistikou omezených výsledcích projektů. Slovenští i čeští vědci také podobně uvažují o běloruské národní emancipaci v kontextu národních obrození svých vlastních národů. Skutečnost, že se Praha v období po konci 1. světové války a znovu na konci 90. let stala jedním z center běloruské emigrace, nicméně více stimuluje český zájem o Bělorusko, jeho minulost a vzájemné kontakty. Významně tomu přispívají sami čeští Bělorusové.

---

[42] J. Dudášová-Krišššáková (ed.), *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20. – 21. septembra 2000,* Prešov 2003. Viz též J. Šelepec, *Bieloruská literatúra na Slovensku po r. 1945*, Prešov 1999.

[43] L. Kraskovská, *Z davnych časiv,* Prešov 1999.

[44] Programy konferencí z jednotlivých let viz http://slavkonf.com/.

[45] Blíže o vývoji slovenské bělorusistiky a pro přehled posledních prací viz Viktória Ľašuková – Ivana Džundová: *Slovensko-bieloruské vzťahy: stav a perspektívy výskumu,* in: P. Žeňuch (ed.), *Slovenská slavistika včera a dnes,* Bratislava 2012, s. 148-172.

[46] J. Mravík, S. Makara (eds.), *Slovensko-bieloruské vztahy. Sborník: O společných hodnotách v slov.-bieloruských vzťahoch*, Poniky 2004.

[47] A. Kazharski, *Historické dilemy národnej identity a štátnosti na Slovensku a v Bielorusku./Historical dilemmas ofnational identity and statehoodin Slovakia and Belarus.* Nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta sociálnych a ekonomických vied, Bratislava 2011.

Etnografická mapa Běloruska vytvořená ing. Vasilem Rusakem v Praze v roce 1939 pro kurz Bělorusovědy pořádaný v Berlíně. Snímek pochází z publikace Historyja Biełarusi u kartach: pavodle lekcyj čytanych ing. M. Abramčykam, na kursach biełarusawiedy u Berlinie 1941–42 hodzie (N.L. Abramčyk ed. Berlin 1942.

Přední strana časopisu Iskry Skaryny vydávaného Běloruskou (kryvičskou) kulturní společností Fr. Skaryny ve 30. letech 20. století v Praze.

Judita s hlavou Holoferna. List z Bible vydané F. Skarynou v Praze v roce 1519. Snímek pochází z publikace M. Downar-Zapolski: Les bases de l'Etat de la Ruthénie Blanche/mémoire publié par le ministère des affaires étrangères de la République démocratique Blanche-Ruthénienne. Grodno, 1919.

Минскъ. Веселая, 27.
14 ноября 1919 г.

Глубокоуважаемый коллега!

Сердечно благодаренъ за Вашу дорогую память и присылку мнѣ Вашихъ трудовъ, вышедшихъ во время войны. Скажи Дмитріевъ также я получилъ.

Въ Минскѣ живу временно, спасаясь отъ Петроградскаго голода. Какъ только явится возможность, немедленно переѣду туда (мой Петроградскій адресъ: Петроградъ. Введенская, 19, кв. 6), такъ какъ я сейчасъ состою членомъ Россійской Академіи Наукъ. Изъ Петрограда вышелъ Вашъ Русскій филологъ. Выпусковъ за 1915–1916–1917 г. послѣ этого онъ не выходитъ пока. Въ Вашавѣ мое имущество сильно разграблено во время войны; пострадала и библіотека: всѣ лучшія книги раскрадены.

„Бѣлорусы" III т. вып. 2 (старая западнорусская письменность) и вып. 3 (литература искусственная на основѣ бѣлорусскаго языка) печатаются. Въ виду продолжающейся войны и страшной дорговизны на все, въ томъ числѣ и на печать, почти не возможно намъ работать.

О сдачѣ варшавскихъ, какъ Ростовскихъ на Дону коллегъ уже очень года никакихъ свѣдѣній не имѣю.

Еще разъ благодарю за память.

Искренно преданный Вамъ

Е. Карскій.

260/49.

Ukázka korespondence Jevgenije Karského s Jiřím Polívkou ze dne 14. 11. 1919.